

A 16–18. SZÁZADI BIHAR VÁRMEGYE TÖRTÉNETI DEMOGRÁFIAI IRODALMÁNAK KRITIKAI ELEMZÉSE¹

VERES VALÉR

Bihar megye újkori népesedésének kérdése már hosszú ideje foglalkoztatja a kutatókat. Fontos kutatási kérdés, hogy a fejedelemségkori időkből a vármegye milyen népességgel került be az osztrák birodalom keretei között újraegyesített magyarországi politikai-közigazgatási keretbe. Az egyik jelentős, ezzel foglalkozó munka Jakó Zsigmond könyve (1940), „*Bihar megye a török pusztítás előtt*”. Anélkül, hogy e mű részletes kritikai feldolgozását adnánk, a szerző következtetését mint kiindulópontot idézzük. A megye területén a szerző a maga sajátos, családneveket elemző és megtelepedési rekonstrukciót követő módszerével megállapítja, hogy a „román települési területhez tartozó községek határa 4260 km², a magyarlakta falvaké pedig 6349 négyzetkilométer volt (41–59%)” (Jakó 1940. 180).

A népességszám megállapításához támpontot ad az 1552-es adóösszeírás, amely alapján Jakó szerint 11 881 portát találtak a megyében, és ebből 10 237 a magyar, 1644 a román települési területre esett (Jakó 1940. 180–185). Meg kell azonban jegyeznünk – mint Jakó is írja – hogy az összeírásból sokan kimaradtak, ő külön kiemeli a kismemesek kategóriáját. Ám ha összeszámoljuk, hogy Jakó a különböző „települési vidékeken” hány porta családfőnévének vizsgálatával alakította ki az etnikai összetételre vonatkozó eredményeit, akkor a román lakossággal is rendelkező kerületek elemzett portaszáma a 16. századi források alapján a következő.

¹ Az MTA Demográfiai Bizottság Multidiszciplináris Történeti Demográfiai Munkabizottsága 2004. június 24-i ülésén elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata. Az ülés programja (*Részekből az egész...* A Kárpát-medence hosszú távú népességtörténete) az MTA-NKI Demográfiai Módszertani Kutatócsoport hosszú távú népességtörténeti kutatásainak keretébe illeszkedik.

1. Összesített adatok Bihar megye „települési vidékeinek” portaszámára a 16. századvégi etnikai viszonyok megállapításával kapcsolatban, a Jakó Zsigmond által készített táblázatok alapján

Települési vidék	Etnikai jelleg ²	Elemzett portaszám
Érmellék–Középníyr–Cserhát	Magyar többségi	1 360
Sárrét-Kiskalota	kompakt magyar	1 605
Rétköz	kompakt magyar	582
Nagykeresér	kompakt magyar	655
Erdőhátság	kompakt magyar	582
„Mezőségi”-dombvidék	Magyar többségi	1 153
Rézalja	Vegyes magyar-román	1 142
Sebes-Körös–Hollódi patak vidéke	Román többségi	460
Béli hegyvidék	Román többségi	705
Fekete-Körös völgy és Belényes-vidék	Román többségi	1 791 r.+341 m.*
Összesen		10 376
Összesen román többségi		4 439

*A Belényes-vidéki „románlakta” régió 1791, a „magyar” falucsoport pedig 341 portával- említéssel rendelkezik, de ezek sem voltak etnikailag teljesen homogének.

Nem derül ki számomra egyértelműen a könyvből, hogy a „román”, illetve „magyar” települési területet pontosan hogy összegezi a kutató³, például hogy a belényesi kerület magyar, vagy a Mezőségi dombvidék román többségű falvainak területét vonja-e a települési vidékekből. Ha a román többségűnek jelölt vidékek portaszámát összeadjuk, és a Rézaljai etnikailag vegyes vidéke portaszámának felét ehhez hozzáadjuk, akkor 3868-as portaszámhoz jutunk, ami a fent összesített 10 376 portának 37,2 százaléka, a Jakó által közölt 1552-es 11 881-es összporthoz pedig 32,5 százaléka, ezek az értékek már nem térnek el annyira a „román települési terület” 41 százalékos, Jakó által számított arányától. Jakó szerint a fenti táblázat alapjául szolgáló részletes adatok alapján az összporthoz csupán 14 százaléka tartozott a „román települési területhez” (Jakó, 1940. 187). A két számítás közötti eltérésnek egy magyarázata

² Az etnikai jelleg megállapításában Rézalja és a Sebes-Körös–Hollódi patak vidéke kivételével egyetértek Jakóval, az említett két vidéken viszont az ő névelemzési módszere még a 16. századra is magyar etnikai többséget mutat ki, ám a falvak települési viszonyainak tartalmi leírásából inkább ezen vidékek román többségi jellegére következtethetünk, még akkor is, ha elfogadjuk, hogy korábban, a középkorban a magyarok túlsúlya jellemezte a vidéket.

³ Lábjegyzetben annyit tudhatunk meg, hogy „a XVI. század végén magyar, illetve románlakta községek határait megállapításához az 1910. évi népszámlálás adatait használtuk” (Jakó 1940. 187).

lehet: bár Jakó a Belényes-vidéken az 1600. évi összeírást dolgozta fel, amely mégiscsak közel fél évszázaddal később készült az 1552. évinél, ám a települési területek portaszámának megállapításakor csupán az 1552-es adatokat vette alapul, amikor a Belényes-vidék román falvainak összesítését mindössze 420 portában adták meg 57 településre nézve. Ekkor valószínűleg valamilyen okból alulszámolták a vidék valódi lélekszámát, hiszen, mint láttuk, 1600-ban ennél jóval több lakost írtak össze. Másrészt, Jakó szerint „a belényesi dominium 1600. évi összeírása a lakosság számát teljesen megőrizte, holott ugyanakkor igen sok népes, színmagyar településről semmi névadatunk sincs” (uő. 186). A fenti táblázatban összesített, Jakó által elemzett 10 376-as összporthszám az ugyancsak általa megadott 1552. évi összeírás 11 881-es portaszámának 87 százaléka, ezért ha elfogadjuk, hogy a Belényes-vidék összeírása teljes, akkor az alföldi települési vidékek átlagos összporthszáma az előbb kiszámított értékeknél átlagosan akár 13–20 százalékkal is magasabb lehetett a valóságban. Megállapíthatjuk, hogy a Belényes-vidék magyar többségű falucsoportjának átlagos portaszáma Belényes nélkül (amely mezőváros volt és a környék román népességéből is költöztek ide) 18,8, a román vidék 95 falujában pedig 18,6. A színmagyar, Sebes-Körös-menti alföldi Rétköz falvaiban 26,5, a magyar többségű Várad környéki Mezőségi dombvidéken pedig 20,9 a 16. század második felében az átlagos portaszám. Tehát azt mondhatjuk, hogy bár az alföldi falvakban átlagosan némiképp magasabb volt a portaszám, mint a hegyvidéken, viszont a Belényes-vidéken nem volt számottevő különbség a román és magyar falvak porta- és lélekszáma között. A hegyvidéki és az alföldi vidékek között sem voltak nagy, többszörös nagyságrendű eltérések, de ha a fent megjelölt 20 százalékos felső értékkel megemljük is ezeket (Rétköz 31,8, a Mezőségi dombvidék 25 porta) még ekkor sem lett volna az alföldi átlagos összporthszám két- vagy háromszorosa a hegyvidékinek, hanem a legmagasabb átlagos portaszámú vidék a belényesi románnál mintegy 42 százalékkal lenne magasabb. (Vannak olyan feltételezések, miszerint a 16. századi erdélyi és partiumi román falvak átlagosan háromszor kisebbek lettek volna a magyar falvaknál.⁴ Ez tehát Biharban 1600-ban nem látszik igazolhatónak.)

A 18. századra megváltozott a keleti vármegyeresz népességszáma a nyugati magyarlakta részekhez viszonyítva, aminek egyik fő oka, mint látni fogjuk Bársony István írásában, hogy az elpusztult falvak nagy része a ma is magyarlakta, főleg a mai magyarországi területen volt. A hegyek által védettebb elhelyezkedésű, többségében románlakta falvak népessége Bihar keleti részében nemcsak kevésbé pusztult el, hanem a 16–17. században számottevő mértékben szaporodni is tudott, és így jutott belőle „kirajzásra” is az elpusztult, szomszédos alföldi falvak irányába. Jakó befejező sorai szerint erre csak a 17. század végén és a 18. század elején kerülhetett sor: „A 17. században a magyar job-

⁴ Lásd Köpeczi 1986. 608. A faluméretetek közötti különbségek egyik alapját éppen az elemzett könyv adja.

bágytság soraiban tátongó rések betömésére hozott román és rác telepesek az első pusztítás után visszahúzódtak a hegyekbe: a síkság községei a századfordulón még magyarok – vagy puszták. Csak a Rákóczi-szabadságharc után idezúdított idegen tömegek nyomták be nyugat felé a magyar néphatárt” (Jakó 1940. 190.)

A továbbiakban a 16–18. századi Bihar vármegye népesedési viszonyainak tanulmányozását célul kitűző két tudományos műhelyben az utóbbi két-három évtizedben született írások elemzésével foglalkozunk. Az egyik műhely a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Középkortörténeti Tanszéke, a másik pedig a nagyváradi Körösvidéki Múzeum *Crisia* című folyóiratának munkaközössége. Az újkori Bihar vármegye népesedésének kérdésében a következő művek, tanulmányok közöltek új forrásokat, hoztak új, tartalmi vagy értelmezésbeli eredményeket.

A debreceni műhely egyik kiemelkedő képviselőjének, Papp Klárának a „*Biharország jobbágynépe*” című könyve korszerű szemléletű, tudományos igényű írás, ám az egész könyv a magánbirtokok gazdaságtörténetével foglalkozik (Papp 1998). Ez azt jelenti, hogy közvetlenül a lakosság számának megállapítására vonatkozó fejezete nincs. Mégis bizonyos részei történeti demográfiai célra is felhasználhatóak. Mindenekelőtt a forrásai: 1720 és 1763 közötti Bihar megyei adóösszeírásokat dolgoz fel, továbbá mellékletben közli járások és falvak szerint az ökrös gazdák számát összeírásonként és az ökrök száma szerint („*igaerő szerinti differenciálódás a magánbirtok területén*”). A könyv tartalmaz egy jól dokumentált román-magyar helységnévtárat, ezenkívül a mellékletben található egy részletes térkép is a falvokról és területekről, de csak a magánbirtokokra nézve. Így a vármegye mai magyarországi területe többnyire beletartozott Papp Klára vizsgálatába, a romániai területnek viszont csak az északi része, az Érmellék és a Sebes-Körös völgye. A terület nagyobb részét kitevő középső és déli részeken azonban nem voltak magánbirtokok, leszámítva a közvetlenül a mai határvonal menti vidéket, amely az Alföldre eső magánbirtokrendszer meghosszabbításának tekinthető. Ráadásul a kimaradt részek etnikai összetétele jelentősen eltér a vizsgálttól: túlnyomórészt románlakta területek maradtak ki (legalább is a romániai részen), mi több, ez a ma románlakta területeknek is kb. a háromnegyed részét képezi.

A másik jelentős debreceni munka Bársony István „*Bihar megye adózó népessége a XVIII. században*” című regionális összefoglalója (Bársony 1984). A tanulmány adatforrásai a következők: 1692 és 1773 közötti adóösszeírások, az úrbérrendezés dokumentumai és az 1784/85-ös II. József féle népszámlálás adatai.

A könyv igen hasznos adatokkal szolgál számunkra, bár esetenként az előfeltevéseit vagy következtetéseit megalapozó fejtegetések/számítások kívánnivalót hagynak maguk után. Különösen akkor, amikor a „román bevándorlás” fogalmát a konkrét, adatokkal követhető, a szomszédos vármegyékből való

bevándorlástól elválasztja: „a számított adatok egyik nagy hiányossága, hogy hiányzik (...) a már említett belső paraszti migráció és a román bevándorlás következtében a megyébe került népesség” (Bársony 1984. 45). A megfogalmazás bizonytalan, nem tudjuk meg, hogy a román etnikumúak bevándorlása miért nem tekinthető „paraszti migrációnak”, azért-e, mert a bevándorló románok nem voltak parasztok, vagy a vándorlás nem „belső” hanem külső volt, azaz más területről történt. Dávid Zoltán 1692-re vonatkozó 120 ezres Bihar vármegyei népességszámát Bársony azért tartja magasnak, mert így e népesség „szinte minden más tényező nélkül is produkálhatta” az 1784/5-re eső népszámlálás tényleges népességszámát, tehát nem lett volna szükség bevándorlásra. Igaz ugyanakkor, hogy a szerző becslése, amely 100 000 körülire teszi az 1692-es népességszámot, közvetve szintén minimálisra csökkenti a bevándorlás szerepét a 18. századvégi népességszám kialakulásában (Bársony 1984. 45–46).

Ennek ellenére a konkrét adatforrások, közlések a népességszám alakulásának vizsgálatára felhasználhatók, csakúgy mint a mellékletben található lista az adózó családok 1692 és 1696 közötti falvankénti számával. Továbbá megtalálhatjuk a műben térképen, beazonosítva a 17. században elpusztult bihari falvakat is. E térképet elemezve megállapítható, hogy az elpusztult falvak többsége (a 131-ből kb. 80 falu, *saját számítás, V. V.*) a mai magyarországi területre esik (a szám bizonytalan a mai országhatár vonalára eső nagyszámú elpusztult község miatt). Emellett a romániai részen az elpusztult falvak további jelentős része esik a 19. században színmagyar Szalonta környékére, valamint a Váradtól Érmihályfalváig terjedő síkvidékre. Ez azt jelenti, hogy e pusztulásnak csak kis mértékben volt az a következménye, hogy a magyar településterület kiterjedése megváltozott, viszont nyilvánvaló, hogy a magyar etnikumú településeken a népesség aránytalanul nagyobb arányban pusztult el, és ezáltal a megyén belüli etnikai arányok automatikusan megváltoztak.

Bársony néhány faluban a háztartásokban, illetve a családokban élők átlagos számát is megvizsgálta a józsefi népszámlálás alapján. Jó kritikai elemzést ad arról, hogy a „lakatlan” falu fogalmát mennyire lehet és kell komolyan venni ezekben az összeírásokban. A könyv feldolgozott adatai segíthetnek egy, a bihari népesség természetes népmozgalmának rekonstrukcióját célzó kutatáshoz szükséges mintavétel kialakításában.

A nagyváradi kutatóműhelyben készült írások közül a legrégebbi időszakkal foglalkozó mű Liviu Borcea „*Conscrierea comitatului Bihor din 1552*” (Bihar vármegye összeírása 1552-ből) című tanulmánya, amely a *Crisia* XXIV. számában jelent meg (Borcea 1994). Sajnos ebben a porták falvankénti és név szerinti felsorolásán kívül, ami kétségtelenül értékes forrásközlés, részletesebb feldolgozást nem találunk. Borcea összesítése szerint 11 278 porta volt a vármegyében, ami 603-mal kevesebb, mint a Jakó Zsigmond által közölt érték.

Ilea Ana írása – „*Conscrierea domeniului Ep romano-catolice de Oradea din anul 1733. Spanatul Groseni-Beliu*” (A Római katolikus püspökség birto-

kainak összeírása 1733-ból. A béli ispánság) ugyancsak a *Crisia* XXIV. számában jelent meg, típusa regionális összefoglaló tanulmány (Ilea 1994. 285–315.). Forrása az 1733-as egyházi összeírás, amelyet a Szepesi Kamara két dolgozója állított össze, és amely 6 városra, 163 falura és 44 praediumra terjedt ki. Az összeírásban feljegyezték a családfő nevét, a testvérek és fiak számát, az állatokat, pálinkafőző eszközöket, malmokat stb. A tanulmány a béli uradalom 22 faluját (benne 198 családdal, 105 testvérrel és fiúval) dolgozta fel.

Liviu Moldovan „*Inregistrarea de către biserici a botezatilor, cununatilor și înmormântărilor în sec 18–19*” (A keresztelesek, házasságkötések és halálzások egyházi regisztrálása a 18–19. században a Román Fejedelemségekben) című írása általános, felekezetenkénti áttekintés az anyakönyvi adatok regisztrációjáról Románia történeti régiói szerint (Moldovan 1980). Megtudhatjuk, hogy az anyakönyvi adatok Erdélyben és Partiumban mikortól állnak rendelkezésünkre felekezetenként (pl. az ortodox adatok 1776-tól, a görög katolikusoké 1771-től, a többi, magyar felekezeteké a 17. század végétől).

Ilea Ana, Gheorghe Mudura és Kovács Veronika írása – „*A belényesi uradalom összeírása 1721-ből*” – a *Crisia* X. számában jelent meg Nagyváradon (Ilea et al. 1980). A mű rövidebb regionális összefoglaló tanulmány, forrása az 1721-es katolikus egyházi birtokösszeírás Bihar megye belényesi járásából. A tanulmányból képet kapunk az uradalom közigazgatásáról is. Az adatok alapján a szerzők a következő hat ispánság adatait közlik: Vaskoh 20 faluval; Péter Pörff ispáné 12 faluval; Petru Nica ispáné 24 faluval; Ioan Roman ispáné 24 faluval; Ioan Ciune ispáné 16 faluval; Groșeni-Bél ispánsága 20 faluval. Emellett Belényes mezőváros népességéről is kapunk adatokat. Összesen 126 +1 településről kapunk képet, ezek között 12 praedium, mely a váradi katolikus püspökség birtokában volt. Az írás összesítő táblázatot is tartalmaz, amely 1291 jobbágyról, 267 zsellérről, 106 taxalistáról és 1 libertinusról ad hírt, és amelyben egy „testvér, fiak” rovat is található, összesen 2440 fővel. A szerzők a népesség számát is megadják az alábbi módon: a családfő után 5-ös szorzót, az özvegyek esetében 4-est használnak, a testvérek, fiak számát még megszorozzák 2-vel (feleségük?). Eszerint 13 170 lakost számolnak össze (Ilea et alii, 1980. 360.). A tanulmányban mellékletként falvanként közlik az eredeti latin nyelvű összeírásokat a családfők nevével.

A továbbiakban összehasonlítjuk az 1720-as, Acsády Ignác által is feldolgozott (Acsády 1896), és Bihar megyére Bársony István által elemezett összeírás adatait a fent ismertetett 1721-es belényesi uradalmi összeírással. A két összeírás adatai falvanként, illetve járásonként nem különbözhetnek egymástól, legalábbis nem lényegesen, hiszen egy év alatt a népességszám alakulásában nem történhetett jelentős változás. A táblázatos összesítés az 1721-es összeírás kerületi (ispánsági) beosztását követi.

2. A belényesi hegyvidék kerületeinek lakossága az
1720 és 1721-es összeírások alapján

Belényesi járás kerületei	Háztartások száma	
	1720	1721
Vaskohi kerület (ispánság)	100	304
Petri Pörff ispánsága	61	159
Petri Nyika ispánsága	175	291
Ioannis Roman ispánsága	172	322
Ioannis Csunye ispánsága	195	280
Béli (Gross) kerület	93	197
Belényes mezőváros	74	112
Belényesi járás összesen	870	1665

Ha összehasonlítjuk a két összeírás uradalmi ispánságok (kerületek) szerinti háztartásszámait, akkor láthatjuk, hogy minden kerületben lényegesen magasabb (átlagosan 1,8-szor több) a háztartásszám 1721-ben, mint 1720-ban. Ekkora különbség egy év alatt nem állhatott be, itt az összeírások minősége közötti különbségekre gyanakodhatunk. Márpedig nem létező háztartásokat nem szoktak összeírni, ezért feltehetően a magasabb számok a reálisak. Ez az összehasonlítás igazolja azokat a feltételezéseket, miszerint Magyarország lélekszámát az 1720–21-es Acsády-féle összesítésben valóban fel kell és lehet kerekíteni, akár duplájára is. Természetesen nem tudhatjuk, hogy más vidékeken az 1720-as összeírás mennyire volt teljes a Belényes-vidékihez képest, de feltételezhetjük, hogy a legtöbb helyen hasonló minőségű volt. Azt is megtudhatjuk, hogy az 1600. évi Jakó által feldolgozott összeírás portaszámaihoz képest milyen állapotokat találunk a török hódoltság utáni Bihari-hegyvidéken: 1600-ban a Jakó-féle vizsgálat területi lehatárolása szerint a Belényes-vidéken és a béli hegyvidéken 2837 porta volt, 1721-ben nagyjából ugyanezen a területen csak 1665 adózó háztartás! Ez 41 százalékos csökkenést jelent, és még csak nem is az Acsády által feldolgozott adatokkal számoltunk, amelyek jóval alacsonyabban. Tehát nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a román többségű hegyvidék népessége a 17. században akár természetes úton, akár bevándorlás útján gyarapodott volna, hiszen az összeírt adózó háztartások száma a korábbi portaszám majdnem felére csökkent. Megtörténhetett viszont, hogy a hegyvidéki jobbágyság egy része, románok és magyarok egyaránt, a török hódoltság idején inkább megritkult népességű vidékekre vándorolt 1695 és 1715 között, és ezáltal az időközben keletkezett természetes szaporodási növekmény eltávozott.

Mudura Gheorghe tanulmányának címe: „*Conscrierile urbariale ale domeniului Vascău (1772–1848). Elemente de demografie și structură socială.*” (A Vaskohi uradalom urbáriumi 1772–1848 között. Adalékok a demográfiai és társadalmi struktúra kérdéséhez), megjelent a *Crisia* VIII. számában

(Mudura 1978). A tanulmány elemző, értékelő jellegű, és az alábbi fő megállapításokat tudhatjuk meg belőle. Az 1772 előtt és után készített urbáriumok jelentősen különböznek, és legfontosabbak közöttük a váradi római katolikus püspökség urbáriumai. Az úrbéri összeírások eltérő részletességűek, de mindegyikben megtaláljuk a jobbágyok név szerinti felsorolását és a használatban levő földek nagyságát. Az 1769 és 1772 közötti úrbérrendezés egy szigorúbb, rigorózusabb összeírási rendszert is magával hozott. Két nyelven töltötték ki az űrlapokat, latinul és magyarul, a latin szűkszavúbb volt (név, telekméret, belterület pozsonyi mér földben, szántó, legelő), a magyarban emellett a háziállatokról, adókról, a státusról (jobbágy, zsellér stb.), a családi állapotról, az ingatlanról is vannak feljegyzések. A 19. században az adatok kibővültek, megtudjuk belőlük, hogy van-e a településen malom, kézművesműhely, pálinkafőző, égető kemence, szücsműhely vagy szénégető. 1842-től már csupán magyarul vezeték az adatokat.

A népességszám megállapításához a szerző az 5-ös szorzót használja. Eszerint 1778-ban az uradalomban 7900, 1782-ben 9250 fő élt, az 1784/85-ös józsefi népszámlálás szerint pedig 13 330 fő. A különbséget arra vezeti vissza, hogy a népszámláláskor a jobbágyokon és a zsellérekén kívül más társadalmi kategóriák is megjelennek, amelyek hiányoznak az urbáriumokból: így a nemesek, hivatalnokok, katonák, munkások, bányászok. A különböző források összehasonlító elemzésével Mudura arra a következtetésre jut, hogy az 5-ös szorzó a 18. század végére túl magas.

A szerző a társadalmi struktúra változását is tanulmányozta, megállapítva, hogy 1772 és 1799 között a jobbágy-zsellér arány kétszer változik meg húsz év alatt.

3. Jobbágyok és zsellérek arányának változása a 18. század végén a vaskohi uradalomban

Összeírás éve	Jobbágyok száma	Zsellérek száma
1778	363	1163
1781–82	435	175
1799	1133	527

1778-ban először a zsellérek voltak túlnyomó többségben, majd néhány évre rá a jobbágyok kerültek számbeli túlsúlyba, majd a létszámok jelentősen megváltoztak. A szerző magyarázata szerint az úrbérrendezéskor a nemesek félrevezették a jobbágyokat, hogy azok kevesebb földet jelentsenek be, azért hogy aztán a többletet elvehessék tőlük. A népesség etnikai hovatartozását illetően a szerző megállapítja, hogy mintegy 95 százalékuk román lehetett, bár a neveket sok esetben magyarosan írták, ezért a forrás megtévesztő lehet a helyismerettel nem rendelkezők részére (mint ahogy Acsády munkacsoportja éppen Bihar

megye esetében az 1720-as összeírás alapján sokszor nyelvileg helytelenül sorolta be az egyes falvakban lakók nevét).

Bár a feldolgozott anyagokon kívül más tudományos műhelyekben is születtek a témánk szempontjából fontos írások (Bihar vármegye történeti helységnevtárának feldolgozása – Major – Radics – Szaszkoné 1990 – pl. egy külön tanulmány tárgyát képezné), a helyi népesedési viszonyok megismeréséhez a fent elemzett két kutatóműhely munkái járultak a leginkább hozzá. Ezekon kívül nyilvánvalóan az országos szintű összeírások feldolgozásának az eredményeit is figyelembe kell vennünk, ezt azonban megtettük egy másik tanulmányunkban, amelynek következtetéseit jelen esetben is szem előtt tartottuk (Veres 2002).

Az áttekintett szakirodalom alapján az összehasonlító- és másodelemzések az alábbi következtetések levonását teszik lehetővé.

- A 16. századvégi népességszám a bihari hegyvidéken nem volt annyira alacsony, mint azt eddig hitték. Bár az átlagos portaszámok az Alföldön magasabbak voltak, mint a hegyvidéken, ám az eltérés nem haladta meg az 50 százalékot, tehát nem voltak többszörös különbségek.
- A 18. század eleji években a bihari népességszámok kimutathatóan lényegesen magasabbak voltak, mint ahogy az az Acsády-féle 1720. évi feldolgozásból kitűnik.
- A 18. század eleji lélekszámok a 16. század végi értékeket a hegyvidéken sem érik el, ezért a török hódoltság utáni újratelepülés kutatásának kérdéseit némiképp újra kell gondolni.

Fontos lenne a Biharra vonatkozó román és magyar történeti demográfiai kutatási eredmények mindkét oldalról való alaposabb ismerete és kölcsönösen jobb felhasználása. A magyar kutatások általában módszertanilag és elméleti kidolgozottság tekintetében magasabb színvonalon állanak, viszont a váradi *Crisia* folyóiratban sok olyan forrásközlés megjelent, amit addig Magyarországon nem ismertek vagy nem dolgoztak fel, és amelyek alapján számottevően javítani lehet a Bihar késő-középkori és újkori népesedésére vonatkozó becsléseket és számításokat.

IRODALOM

- Acsády Ignác 1896. *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*. Budapest.
- Bársony István 1984. *A váradi püspökség Bihar megyei birtokainak jobbágysága a XVIII. század első harmadában*. Magyar Történeti Tanulmányok XII., KLTE Debrecen.
- Bársony István – Pankotai László 1985. *Bihar megye parasztsága a XVIII. században*. Magyar Történeti Tanulmányok XVIII., KLTE Debrecen.
- Borcea, Liviu 1980. O conscriere privind fuga jobagilor de pe domeniile satmarene la sf sec a XVII si inceputul sec XVIII. *Crisia*, X. 453–482.

- Borcea, Liviu 1994. Conscrierea comitatului Bihor în 1552. *Crisia*, XXIV. 233–284.
- Borovszki Samu (szerk.) 1901. *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest.
- Gorun, Gheorghe 1976. Implicatii sociale și economice ale ocupației militare austriece în Bihor în prima jumătate a sec. XVIII. *Crisia*, VIII. 131–138.
- Ilea, Ana et alt. 1980. Conscrierea domeniului Beius la anul 1721. *Crisia*, X. 353–452.
- Ilea, Ana – Covaci, Veronica 1981. Reglementarea urbariala din comitatul Bihor în a doua jumătate a sec XVIII. *Crisia*, XI. 126–139.
- Ilea, Ana 1994. Conscrierea domeniului Ep romano-catolice de Oradea din anul 1733. Spanatul Groseni-Beliu. *Crisia*, XXIV. 285–315.
- Jakó Zsigmond 1940. *Bihar vármegye népessége a török pusztítás előtt*. Sylveszter Nyomda RT, Budapest.
- Köpeczi Béla (főszerk.) 1986. *Erdély története I*. Akadémiai, Budapest.
- Major Zoltán – Radics Kálmán – Szaszkoné Sin Aranka (szerk.) 1990. *Magyarország történeti helységnévtára. Bihar megye és a Hajdúság (1773–1808)*. KSH, Budapest.
- Mudura, Gheorghe 1976. Conscrierile urbariale ale domeniului de Vașcău (1772–1848). Elemente de demografie și structură socială. *Crisia* VIII 1976. 139–158
- Moldovan, Liviu 1980. *Inregistrarea de către biserici a botezătorilor, cununătorilor și înmormantarilor în sec 18–19. Populație și societate*. Dacia. Kolozsvár. 137–142.
- Papp Klára 1998. *Biharország jobbágynépe*. Csokonai, Debrecen.
- Papp Klára 1987. *Jobbági szolgáltatások a XVIII. századi Bihar megyében*. Magyar történeti Tanulmányok XX, KLTE Debrecen.
- Veres Valér 2002. Adalékok Erdély 18. századi népessége etnikai összetételének kérdéséhez. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*, 3. 75–108.

A CRITICAL ANALYSIS OF THE HISTORICAL DEMOGRAPHIC LITERATURE RELATED TO 16-18TH CENTURY BIHAR COUNTY*Summary*

The author tries to take into account the most important centres and results of historical demographic researches related to 16–18th century Bihar county (at present partly situated on the actual territory of Hungary partly in Romania). The two most important research centres the author deals with in details are the Department of Medieval Studies at Debrecen University in Hungary and the community of researchers around the periodical '*Crisia*' in Nagyvárad (Oradea in Romania).

The main statements of the paper are the following:

- Population size and density had not been so low in the Bihar mountains at the end of the 16th century as it was formerly supposed;
- The difference between the population density of the plain countryside and that of the mountains was not very large;
- Population size in Bihar at the beginning of the 18th century must be much higher than according to the results related to 1720 elaborated by Ignác Acsády at the end of the 19th century;
- Population size at the beginning of the 18th century reached its 16th century level not even in the mountains so the repopulating process after the Turkish wars must be rethought to some extent.

At the same time researches carried out in Hungary and in Romania could well complete each other since Hungarian ones are methodologically more developed but in Romania a lot of important sources have been published which are still unknown or unused in Hungary. So the mutual knowledge of the results and co-operation would be inevitable in further researches.

Tables:

1. *Summarised data of the tax units of the regions of county Bihar in order to ascertain the ethnic composition at the end of the 16th century on the basis of the tables made by Zsigmond Jakó*

Heading: Regions; Ethnic characteristics; Analysed tax units

Lateral text: Name of the regions

2. *Population in the districts of Belényes mountains on the basis of the censuses in 1720 and 1721*

Heading: Districts of Belényes region; Number of households (1720 and 1721)

3. *Changes in the proportion of serfs and cottars on Vaskoh estate at the end of the 18th century*

Heading: Year of the census; Number of serfs; Number of cottars